

הבלתי נסלח: אומללים יותר מאשר רשעים, רשעים יותר מאשר אומללים

ולדימיר ז'נקלביץ'

עוד כתם! אה! לך מכאן, כתם ארור... הו! הידיים האלה לא יהיו נקיות לעולם...
כל בושמי ערב לא יצליחו לזכך את כף היד הקטנה הזו! הו! רחצי את ידיך...
את הנעשה אין להשיב!

הסליחה, במובנה הראשוני, מתפרשת עד אינסוף. הסליחה אינה שואלת אם מן הראוי לסלוח על העבירה, אם בקשת הכפרה הניחה את הדעת, אם רגשות הטינה מיצו את עצמם... במילים אחרות: יש בלתי מוצדק, אבל אין בלתי נסלח. הסליחה נועדה בדיוק לסלוח על מה ששום הצדקה לא תוכל להצדיק: שכן שום עוון אינו חמור מכדי שלא נוכל, כמוצא אחרון, לסלוח עליו. שום דבר אינו בלתי אפשרי עבור המחילה רבת העוצמה! הסליחה, במובן זה, היא כול יכולה. באשר רבה החטא, אומר פאולוס, ערף עליו החסד.² ברוח החוק, אם לא בלשונו, כל העבירות הן "בנות מחילה", אפילו העבירות שלא יכופרו; וככל שהן עבירות שדינן מוות, כן הן יותר בנות מחילה! שכן אם יש עבירות כה מפלצתיות עד שמבצען אינו יכול לכפר עליהן, קיימת תמיד האפשרות לסלוח עליהן; הסליחה נועדה בדיוק לאותם מקרים חסרי תקווה או חשוכי מרפא. ואשר לעבירות המכונות בדרך כלל

* Vladimir Jankélévitch, *Le Pardon*, Paris: Flammarion, 2019 [1967], pp. 259–273
התרגום נעשה עבור הסמינר "קינה, נקמה, סליחה" בהנחייתה של עילית פרבר בתוכנית "מסעות דעת" של מכון ון ליר בקיץ 2021. המתרגם מודה לניקולא אל חייק-וגנר ולעילית פרבר. אלא אם כן צוין אחרת, ההערות הן של המתרגם.

1 **מקבת**, בתרגומו של אדמונד פלג לצרפתית עבור האופרה של ארנסט בלוך (הערת המחבר).

2 "והתורה נכנסה למען ירבה הפשע ובאשר רבה החטא ערף עליו החסד" (אל הרומים 5: 20).

"בנות מחילה", אין להן שום צורך בסליחה שלנו: הסליחה אינה ניתנת בעבור זוטות מעין אלו; כאן די בפייסנות. הסליחה סולחת לכול על הכול ולעולם; היא מוחה בטירוף נגד ראיית העבירה, לא בהכחישה את הראייה, אף לא מתוך תקווה להציל בדיעבד את הפושע, ואף לא מתוך התרסה או חיבה לסקנדל, אלא בעמתה את העבירה המתועבת עם פרדוקס החירות האינסופית של הסליחה עצמה ועם אהבת החינם שלה. ומכיוון שאי־אפשר להצדיק או לשכוח את העבירה, לפחות שהקורבנות יסלחו עליה: זה כל מה שביכולתם לעשות למענה. – הסליחה אינה מכירה אי־אפשרות. עם זאת, לא הצגנו עדיין את התנאי הראשון שבלעדיו הסליחה תהיה משוללת מובן. תנאי בסיסי זה הוא הייסורים ונדודי השינה ותחושת הנטישה של האשם; ואף על פי שאין זה מתפקידו של הסולח לתבוע מילוי תנאי זה, בהיעדרו כל סוגיית הסליחה הופכת לבדיחה ותו לא. על כל אחד מוטלת משימה משלו: על הפושע מוטלת החרטה המעונה, על הקורבן מוטלת הסליחה. אבל הקורבן לא יכה על חטא במקום האשם: הלה צריך לעשות זאת בעצמו; הפושע צריך לגאול את עצמו בכוחות עצמו. אשר לסליחה שלנו, אין זה עניינו; זהו תפקיד הקורבן. החרטה של הפושע, ועוד יותר מכך ייסורי מצפוננו, הם לבדם נותנים מובן לסליחה, כשם שהיאאוש לבדו נותן מובן לחסד. מה הטעם בחסד אם "הנואש" הוא בריא ובעל מצפון נקי? הסליחה אינה מיועדת לשבעי רצון בעלי מצפון נקי, וגם לא לאשמים חוזרים בתשובה שישנים שנת ישרים ואוכלים לשובע; כאשר האשם חסון ושבע, משגשג, עשיר בדרך נס, הסליחה היא הלצה זדונית. לא, הסליחה אינה נעשית לשם כך; הסליחה אינה נעשית למען החוזרים והחוזרות שלהם; לפני שנוכל בכלל לדבר על סליחה, האשם צריך תחילה, במקום להתנגד, להכיר באשמתו, ללא טענות או סיבות מקילות, ומעל לכול בלי להאשים את קורבנותיו. כדי שנסלח צריך תחילה שיבואו לבקש מאיתנו סליחה, לפחות זה! הלא כן? האם אי פעם ביקשו מאיתנו סליחה? לא, הפושעים אינם מבקשים מאיתנו דבר, הם אינם חייבים לנו דבר, וחוץ מזה אין להם דבר להוקיע בעצמם. לפושעים אין דבר לומר: הפרשייה הזו אינה נוגעת להם. מדוע אנו סולחים לאלה שמצטערים כה מעט ולעיתים כה רחוקות על עבירותיהם המפלצתיות? וכאילו לא די בכך, למחרת הטבח, כאשר קלות דעת כללית ופייסנות נינוחה כיסו בצנעה את העבירה במעטפת של שתיקה ושכחה, הסליחה הושמה ללעג: מכאן ואילך הסליחה היא פארסה. הלהיטות הזאת לאחווה עם התלוינים, הפיוס הנמהר – הללו הם חוסר הגינות חמור ועלבון כלפי הקורבנות. ודאי שלא, התקופה אינה נקמנית! כאשר הכול כבר תם ונשלם מזמן, כאשר איש אינו נוטר טינה לפושעים על עבירותיהם, כלום צריכים אנו לסלוח להם? הפייסנות הנתעבת והפחדנית, בהצדיקה כמעט בו במקום את העבירות, הפכה את הסליחה לא רק למיותרת ולמוקדמת מדי, אלא גם לבלתי אפשרית. אמת, הכפרה מייתרת את הסליחה: כפרה, אבל לא תשובה! שכן אם העבירות שאין עליהן כפרה הן בדיוק אלה שעליהן יש לסלוח, הפושעים נטולי החרטה הם אלה שאינם זקוקים לסליחתנו. באיזו זכות, מתוקף איזה תפקיד ימליצו לנו כעת על חנינה שהתלוינים עצמם מעולם לא ביקשו

מאיתנו? ניזהר פן ההזדמנות לאמץ גישה רוויית פאתוס, הפיתוי לגלם תפקיד נשגב או הדאגה ליפי נפשנו ולתודעתנו האצילית ישכחו מאיתנו יום אחד את המרטירים. לא צריך להיות נשגבים; מספיק להיות נאמנים ושקולים.³

אין ספק כי העוון שלא יכופר, ועוד יותר מכך הרוע עצמו, הם החומר שממנו עשויה הסליחה: הקיום של הרוע, אם הוא אינו בדיוק "סיבת" הסליחה (שכן לסליחה אין סיבות), הרי הוא למצער סיבת קיומה; אם הוא אינו המניע שלה, הרי הוא למצער תשתית הופעתה; קיום הרוע הוא בוודאי לא סיבה לסלוח, אבל הוא גם אינו מכשול העומד בפני הסליחה: למעשה, הוא התנאי המיסטורי⁴ והשערורייתי של הסליחה, או כפי שכינינו זאת במקום אחר, האיבר-מכשול [organe-obstacle]⁵ שלה. "נסלחותו" האינסופית של העוון אינה מצביעה אם כן בשום אופן על אי-קיום של הרוע, להפך: נכון יותר יהיה לומר כי אי-קיום זה הוא שעשוי לגזול מן הסליחה את הלחם והחמאה שלה! והראינו כיצד השכלתנות של ההצדקה, בהעלימה את הרוע ואת הרשעות, מאיצה את דעיכת הסליחה.⁶ עם זאת, יש בלתי נסלח שהוא אולי השארית הבלתי-ניתנת-לצמצום של צמצום אינסופי אשר לא יושלם לעולם. במקרה הקיצוני ביותר, האיבר-מכשול יכול להפוך לאבן נגף מוחלטת, אבן נגף מטא-אמפירית. החירות הזדונית, החירות שמונעת מכוונת זדון, החירות אשר לאמיתו של דבר אינה "מקור הרוע" כי אם הרוע עצמו והרוע היחיד שביכולתנו לתפוס (שכן אין רוע זולת כוונת זדון, זולת רצון רע) – חירות זו היא איבר-מכשול עד אינסוף: או מוטב, האיבר-מכשול הוא עצמו ולאין שיעור איבר ומכשול לסירוגין. האם לא אמרנו שהרב-משמעי, רחוק מלהיות פשוט חד-משמעי, הוא עצמו רב-משמעי לאין שיעור? ברור כי "להבין" את החירות פירושו להסביר את המכניזם שלה ובהמשך לכך להכחיש, כפי שעושה ההצדקה, כל כוונת זדון; ההסבר על ידי הסיבות הופך את החירות להכרח. שלינג, מצידו, סבר כי החירות לעולם אינה רכיב במערכת. וליתר דיוק: ההחלטה חדלה להיות חופשית בעבור מי שמנתח את המוטיבציות והדחפים שלה, בעבור מי שמפרק את גלגלי השיניים והקפיצים של המכונה המנטלית ועושה כן בהסבירו את העוון על ידי בורות או טמטום, על ידי עיוורון או הזיה. עד כאן, די היה בפייסנות השכלתנית כדי להסביר את החטא. להסביר פירושו להצדיק. אולם אם ההצדקה מתימרת להבין את הדטרמיניזם של החירות, הסליחה

3 ריאציות על משפטים מפסקה זו יופיעו במאמר "לסלוח?" ("Pardonner?"; Jankélévitch 1986), שז'נקלביץ' יפרסם ב-1971 ובו יציג טענה הפוכה מזו שהציג ארבע שנים קודם לכן בהסליחה; וראו על כך בהקדמה לתרגום.

4 כתיב תקני אך לא שכיח שמציעה לאה דובב כדי להדהד במילה העברית את השם היווני העתיק "מיסטריה", המורה על טקס פולחני להבטחת חיי הנצח שהתגלגל לנצרות ולרעיון הגאולה. ראו דובב 2008, 202.

5 מושג מפתח בהגות של ז'נקלביץ', המורה על מה שמגביל את התפיסה, ההכרה והרצון ומאפשר אותם בעת ובעונה אחת. ראו Jankélévitch 1968, 15–29.

6 בפרק השני של הסליחה, שבו ז'נקלביץ' בוחן את ההצדקה כצורה של "סליחת כזב". ראו Jankélévitch 2019, 99–176.

תנסה במקום זאת למצוא את החירות בדטרמיניזם. ההצדקה פוטרת את האשם מכיוון שהיא מבינה. ואילו הסליחה סולחת לא מכיוון שהיא מבינה: אלא קודם כול היא סולחת בלי סיבות, ואחר כך, באופן מסוים, היא מבינה או מנחשת. אנו אומרים שלהבין אין פירושו כלל לסלוח: ועכשיו עלינו להכיר בכך שלסלוח פירושו במוכן מסוים להבין. הסליחה מבינה ולא מבינה. ותחילה היא לא מבינה: אכן, לא להבין פירושו לסלוח! מנקודת מבט ראשונית זו, לסלוח בלי להבין הוא הדרך היחידה לסלוח: שכן אם אנו יכולים להבין בלי לסלוח, אנו צריכים, במוכנים מסוימים, לסלוח על הבלתי נסלח בלי להבינו. טעית בשעה: אני מבין ומקבל את התנצלותך. לא רצית להגיע בזמן, עשית זאת בכוונה – ואני סולח לך (או לא סולח לך...). כאן כל התנצלויותיך יהיו לשווא: שכן כוונת הזדון אינה ניתנת לפרשנות, אין בה גוני ביניים; ואין שום דרך "להבין" אותה. אולי עלינו להאיץ בעצמנו לסלוח לפני שנבין, שמא לא נוכל לעשות זאת כאשר נבין: כי לפעמים אנו מבינים רק יותר מדי! אבל מצד שני, אולי עלינו גם להבין דברים רבים לפני שנוכל לבסוף לסלוח בלי להבין. במוכן שני זה הסליחה סולחת בהבנה, ובתוך כך מקנה לעצמה את היכולת להפיה רוח חיים בחוטא. הסולח חושש מכך שהבין, הוא מבין במעורפל דבר מה, דבר מה שאיננו ולא כלום ושהוא בעצם "איני-יודע-מה" ["je-ne-sais-quoi"]. מהו זה שהסולח הבין או למד? לאמיתו של דבר, הוא לא הבין את החירות המרושעת (משום שאיש אינו מבין את הבלתי-ניתן-להבנה), אך הוא מבין שיש חירות מרושעת; בלי יכולת להשיב על השאלה *quid*? [מה?] הוא מציג את ה-*quoddité*⁷ של הזדון; הוא מבין שיש בלתי-ניתן-להבנה, הוא מבין שאין, בסיכומו של דבר, דבר להבין! הוא מבין ש, אבל הוא אינו מסוגל להגיד את שהוא מבין; הוא מבין בלי לדעת מה. וכשם שמליזנד אינה יודעת מה היא יודעת,⁸ כך הסליחה אינה מבינה מה היא מבינה ומבינה את אשר היא אינה מבינה. מהלך מחשבתי ריק זה של הבלתי-ניתן-להבנה הוא הסליחה עצמה; "הבינו אותי", אומר לנו לעיתים, במבט, הבלתי-ניתן-להצדקה... אולם לאמיתו של דבר, תחינה זו אינה קריאה להבנה בלתי אפשרית; היא למעשה כמיהה להיות אהוב. מי יודע? אולי הרשע הוא רשע מכיוון שלא אהבו אותו די... כאשר הרשע הוא רשע באופן שאינו ניתן לצמצום, אין הוא יכול אלא להפציר בנו לאהוב אותו. אבל ההבנה, מכאן ואילך, חדלה להיות אנליטית: היא מתרחשת כמו הצצה אינטואיטיבית ופתאומית שחושפת מולנו, בן רגע, את הפשטות הכמותית הבלתי-ניתנת-לצמצום של כוונת הזדון ואת המיסטורין הבלתי-ניתן-לחלוקה של החירות.

7 ניאולוגיזם של ז'נקלביץ' המורה על "עובדת הקיום הטהורה", ומובחן אפוא ממהות הדבר (*quiddité*). ראו Jankélévitch 2017, 663–693.

8 ז'נקלביץ' מתייחס כאן לתמונה החותמת את המחזה פליאס ומליזנד מאת מוריס מטרלינק. מליזנד, הנמצאת על ערש דווי, אומרת לארקל, סבו של אהובה פליאס: "אני לא מבינה בעצמי כל מה שאני אומרת, אתה רואה... אני לא יודעת מה אני אומרת... אני לא יודעת מה אני יודעת... אני לא אומרת עוד מה אני רוצה..." (מטרלינק 2021, 93).

בחירות בלתי-ניתנת-להוכחה זו, שהיא קדם-ההנחה האחרונה של כל שיפוט מוסרי, נוכל להכיר אולי, כפי שאמר קירקגור, את ה"מיסטורין של הדבר הראשון". אטימות צלולה וצלילות אטומה, המיסטורין של הדבר הראשון איננו חסר אנלוגיה ל-*ἀκατάληπτον* [אֶקְטֵלִיפְטוֹן, הדבר הבלתי-ניתן-לתפיסה] או לבלתי-ניתן-להבנה של ז'אן כריסוסטומוס: שכן הוא ברור, כמו אקטליפטון זה, בעובדת הקיום שלו, ועמום ב-*quid* שלו. בנוכחות מיסטורין צלול זה, שתי ודאויות שסותרות זו את זו ועם זאת ברורות האחת כמו השנייה נחבטות יחדיו בהתנגשות שאין ממנה מנוס: כשחושבים על כך בדיעבד, כל אחת מהן מובילה בחזרה לעצמה, ורק לעצמה, ועם זאת האופי הלא סדיר של שתי הוודאויות הוא בדיוק מה שמוביל בלי הרף את רוחנו מן האחת אל האחרת. עד כדי כך שההתנגשות הופכת לתנועת מטוטלת. לאחר שני רגעי הטלטלה הראשונים – "הם טיפשים יותר מאשר רשעים", כפי שטוענת הסלחנות המצדיקה או המתרצת, "הם רשעים יותר מאשר טיפשים", כפי שמאשרת החומרה המאשימה – הרי הוודאות הראשונה של הסליחה: הם רשעים, אבל בדיוק משום כך צריך לסלוח להם, שכן הם אף אומללים יותר מאשר רשעים. או מוטב: רשעותם עצמה היא סבל; האומללות האינסופית של היות רשע! אנו מבינים ומצדיקים את הרוע הגורלי על שום האבסורדיות שלו; אבל הרוע של השערורייה, אם אינו מוליד את הייאוש, יכול רק להיסלח. ודאות ראשונה זו, המטה בן רגע את המאשים ואת האדם הזועם לעבר הסליחה, מתרגמת את האהדה ואת רגש האחוה שאין לעמוד בפניהם כלפי הסבל האנושי: אף אם הרשע עשה מרצונו החופשי שימוש לרעה בכוחו האינסופי, אין זו אלא אחת הצורות של אותו סבל, מן הייאוש שלו. לפני הכוח עצמו, שהוא קשוב, קיימת האפשרות לכוח הזה, שהיא קודמת ונתונה מראש; לפני החירות הייתה עוברת-החירות. זו הסיבה שבעטייה הרשע הוא אדם אומלל כמו כל אחד מאיתנו, אדם אומלל ונידון למוות כמו כולנו, בודד כמו כולנו, בודד יותר לאין שיעור, אדם אומלל ואשם שזקוק לעזרתנו. על כך מרמזת הרכות הפלאית של הסליחה. הסליחה לוחשת בקול רפה: *Et ego*! גם אני... *De vestris fuimus*. אתם חוטאים, אבל אני אחד מכם. גם אני חטאתי, או אחטא; יכולתי לנהוג כמוכם, אולי אנהג כמוכם ביום מן הימים. כמוכם אני חלש, מועד לטעות ואומלל. יש מן היוהרה בחומרה חסרת הרחמים של מי שאינו סולח: לסרב לסלוח פירושו לדחות כל דמיון, כל אחווה עם החוטא; החף מפשע מחשיב את עצמו במובלע כמי שניחן במהות שונה מזו של מבצע העוון, וכמי שמקורו נעלה יותר לאין ערוך; הוא מציב את עצמו על מישור אחר, ומחליט שהוא אפריורי מחוץ לחטא: הוא היה נטול דופי עד כה ויישאר כזה לעולמי עד; הוא אינו אומר *peccavi* [חטאתי] וגם לא *peccabo* [אחטא], העניינים האלה של החטא לא נוגעים לו. אין פירושו של דבר כי הקורבן המסוגר על עצמו סולח לעצמו בכוח על החטאים שהיה יכול לבצע ועל אלה שהוא עוד מתכוון לבצע: שכן אם הוא מחפש בפשטות זיכוי על עוונותיו מהעבר או אשראי לעוונותיו העתידיים, הוא דומה לצבוע המרחם על עצמו בהעמידו פנים שהוא מרחם על אחרים. נאמר בפשטות: האדם שסולח אינו מכחיש

את הדמיון המהותי בינו ובין האשם; הוא אינו מנצל את העמדה הנוחה שמעניקה לו תומתו, הוא אינו שומר לעצמו את הפריבילגיה הזאת של להיות לבדו חסין מטעויות, לבדו נטול דופי, לבדו חף מפשע, והוא מוותר בנקודה זו על כל מונופול; הוא מקריב אפוא עליונות ארעית ושברירית עד מאוד שנעוצה אולי במזל... הוא לא ינטוש את אחיו הרשע, רשע זה שנמצא במצוקה ובסכנת מוות. רחמים על הסבל האיום של היות רשע! – אבל הכוח הקשוב צופה בתורו את האפשרות הקיימת מראש: הם עדיין רשעים יותר מאשר אומללים. אם כן, אין מה להבין במיסטורין של רשעות החינם, מלבד שהרשע הוא רשע. טאוטולוגיה זו מביאה להופעת הבלתי-ניתנות-לצמצום של השנאה הטהורה: כי המספיקות העצמית של החירות הזדונית חופפת למספיקות העצמית של האהבה: ה"בגלל" המעגלי מבטא כאן אפוא את השערורייה של חירות לא צודקת באופן מוחלט, זדונית באופן מוחלט ומרושעת באופן חשוך מרפא, את השערורייה של חירות בת חורין עד כדי חילול הקודש, שערורייה שהיא הרוע הרדיקלי היחיד עלי אדמות. חירות זדונית לחלוטין זו תוכל להיות כוונת הזדון עצמה... "אתה לי עד שאיש זה הוא רשע!". מלבד זאת אין שום סיבה שתנועת המטוטלת תיעצר: האומללות של רשעות רדיקלית זו יכולה להיות בתורה מושא לסליחה מעריכית [pardon avec exposant], והרשעות של האומללות יכולה להפוך בתורה לבלתי נסלח היפרבולי. אם בלתי נסלח זה, סופי ומקובע, מחזיק מעמד לנצח נצחים על ידי כך שהתאבן, הוא לא יהיה אלא גיהנום: גיהנום הייאוש. הרעיון של רוע חשוך מרפא שיאמר את המילה האחרונה – האין זו, מילולית, "הנחה בלתי אפשרית"? למרבה המזל, דבר לעולם אינו המילה האחרונה! למרבה המזל, המילה האחרונה היא תמיד אחת לפני האחרונה... יוצא אפוא שהוויכוח על הסליחה ועל הבלתי נסלח לא ייחתם לעולם. ההתחבטות המוסרית שנובעת מכך אינה פתירה: שכן אם ציווי האהבה הוא בלתי מותנה ואינו סובל שום סייג, החובה להשמיד את הרשעות וגם, אם לא לשנוא (שכן איננו צריכים לשנוא איש) אזי למצער להדוף את כוחה השלילי, לפרוק אותה מזעמה ההרסני – החובה הזאת אינה מוחלטת פחות מחובת האהבה; האהבה האנושית נמנית עם הערכים המקודשים ביותר שיש, אבל האדישות כלפי פשעים נגד האנושות, כלפי פגיעות בעצם המהות ובאנושיות של בני האדם – אדישות זו מחללת קודש יותר מכל שאר העוונות. ואין לנו שום אמצעי לבחור באחת משתי העמדות הקיצוניות הללו על פני האחרת, וגם לא שום דרך לכבד את שתייהן יחד: הבחירה במוחלט אחד מותירה בהכרח את "המוחלט האחר" בחוץ; האיחוי והפיוס בין שני המוחלטים הם בלתי אפשריים; ההקרבה של מוחלט אחד מולידה בנו ייסורי מצפון וחרטה; הסינתזה של השניים תהא בגדר נס: שכן המוחלט מרובה פנים וקרוע באופן בלתי ניתן לאיחוי. כך הסופיות ואי-הרציונליות של קיומנו מעמידות בפנינו שלושה פתרונות. אחד מהם דן אותנו לחוסר אונים, ואילו השניים האחרים הם חד-צדדיים ורעועים: או שהשיפוט המוסרי יהסס בחוסר החלטיות מול הדו-משמעות של כוונה זדונית ובה בעת אומללה, מול דו-ערכיות זו של הרשע-האומלל; או שנבחר לסלוח לאומלל, אף

אם פירוש הדבר הוא להקים שלטון תליינים למשך אלף שנים; או שעל מנת שהעתיד יינצל והערכים המהותיים ישרדו, נסכים להעדיף את האלימות ואת הכוח ללא אהבה על פני האהבה ללא כוח. זו הייתה הבחירה ההירואית של הרזיסטנס, אנו יודעים. המאבק נגד אחוזי הטירוף – האיץ הוא, ובמובן עמוק, הרע במיעוטו? מוטב להתכחש לעצמך בענישה מאשר לסתור את עצמך בסליחה! קונפליקט בלתי פתיר זה של חובות, כמו גם הפתרון המשווער תמיד, הם תוצאת המאבק שמנגיד את הסליחה לבלתי נסלח המרושע. הטוב הבלתי נלאה, הבלתי נדלה של הסליחה עובר ללא הרף את הקיר הבלתי עביר של הרשעות, וללא הרף מופיע מחדש הקיר מול הטוב. כשם שחשוך המרפא של המוות נבנה מחדש מעבר למחלות הניתנות לריפוי, כן הבלתי-ניתן-לתיקון של החטא שדינו מוות ושל החירות המרושעת במהותה נבנה מעבר לסליחה... ובה בעת, כל העוונות ניתנים לסליחה לאין שיעור, כשם שכל המחלות ניתנות לריפוי לאין שיעור. אותה הדדיות שולחת אותנו בלי הרף מן המחשבה על המוות אל מותה של הישות החושבת, מן המחשבה המקיפה והמוקפת אל המוות המוקף והמקיף, ולהפך – מן המוות המנצח אל המחשבה החושבת את המוות ומכחישה אותו וחורגת ממנו. רוח האדם מיטלטלת בין שני ניצחונות אלו, שניהם נכונים בו-זמנית, אבל נחשבים לסירוגין; שכן הם סותרים זה את זה. וההדדיות של שתי הסתירות היא הדדית עד כדי סחרחורת... לא! אין מילה אחרונה. כמו המחשבה לנוכח המוות, כך האהבה היא במידה מסוימת רוח החיים לנוכח הרוע. רוח חיים זו היא בלתי מנוצחת במובן אחר לגמרי מזה של המוות: שכן המוות הוא בלתי נמנע יותר מאשר בלתי מנוצח; המוות הוא מעל לכול ἀμετάπειστον [אַמֶּטַפֵּיִסְטוֹן; הנחרץ, האיתן], ומסיבה זו אנו אומרים שהוא אינו "סולח". והאדם, לעומת זאת, סולח כדי לא להידמות למוות, כדי להיות בלתי מובס במובן אחר לגמרי מזה של המוות. כמו מחשבת המוות, כמו הרצון שיכול מבחינה מוסרית כל מה שהוא רוצה (שכן לרצות פירושו להיות יכול), ובכל זאת אינו יכול, מילולית, כל מה שהוא רוצה, כך הסליחה היא כול יכולה וחסרת כוח בעת ובעונה אחת. כל כוחה הגואל והמוחל אינו יכול לבטל את מה שנעשה... "אה! לך מכאן, כתם ארור!". אבל הכתם הארור לא ילך. שכן אף אם ניתן לרחוץ את כתמי הדם של המעשה שנעשה, את הכתם המקולל של העובדה שהוא נעשה לא ניתן למחוק, ושום מירוק לא יסיר אותו. ובכל זאת, במובן אחר, נשגב למעשה ובלתי-ניתן-להבנה, זהו נס הסליחה עצמו: להשמיד, בהארה של שמחה, את מה שהיה ואת מה שנעשה. באמצעות חסד הסליחה, הדבר שנעשה – לא נעשה. כלום *coincidentia oppositorum* [חפיפת ניגודים] זו איננה פלאית יותר מ"קסם הוורדים" שעליו מדברת אליזבת הקדושה של ליסט? ומאחר ששני הכוחות הם כול יכולים במידה שווה, אפשר לומר: הכוח האינסופי של הסליחה חזק יותר מן הכוח האינסופי של העובדה שהמעשה נעשה; וגם להפך. לרשעות האינסופית חסד אינסופי; וגם להפך. תמיד גם להפך! האהבה חזקה יותר מן הרוע, הרוע חזק יותר מן האהבה, הם חזקים יותר זה מזה! הרוח האנושית לא תדע להרחיק לכת מעבר לכך... מסיבה זו שיר השירים אומר לנו כי האהבה

עזה כמוות: $\alpha\rho\alpha\tau\alpha\iota\acute{\alpha}\ \acute{\omega}\varsigma\ \theta\acute{\alpha}\nu\alpha\tau\omicron\varsigma\ \acute{\alpha}\gamma\acute{\alpha}\pi\eta$; הוא לא אומר שהאהבה עזה יותר, והוא אינו יכול לומר זאת מכיוון שהמאהב עצמו מוכרח למות ביום מן הימים. האהבה עזה כמוות, אך המוות עז כאהבה. אמת, האהבה עזה יותר ובה בעת גם חלשה יותר מן המוות, ולכן היא גם עזה כמותו. מתח קיצוני וכמעט קורע לב זה הוא מתח הסליחה המטורפת המוענקת לרשע. באשר רבה החטא, ערף עליו החסד.¹⁰ אבל חוץ מזה – וזה מה שפאולוס לא אמר – באשר רבה החסד רבה גם הרוע כנגדו, והוא גובר על עודפות זו בהתעלות אינסופית ומיסטרית. המיסטורין של הרשעות הבלתי-ניתנת-לצמצום, של הרשעות שאינה מתקבלת על הדעת, הוא בעת ובעונה אחת עז יותר וחלש יותר, חלש יותר ועז יותר מן האהבה. באותו אופן, הסליחה עזה כמו הרשעות; אבל היא אינה עזה ממנה.

תרגום: גיא יעקבי

ביבליוגרפיה

דובב, לאה, 2008. "נספח הערות לתרגום", בתוך איבר דאמיש, זיכרון ילדות על-ידי פיירו דלה פרנצ'סקה, בתרגום לאה דובב, תל אביב: הקיבוץ המאוחד, עמ' 194–204.
מטרלינק, מוריס, 2021. פליאס ומליזנד, בתרגום עילי ראונר, תל אביב: הבא לאור.

Jankélévitch, Vladimir, 1968. *Traité des vertus: Le sérieux de l'intention*, Paris: Bordas/Mouton.

—, 1986. "Pardoner?" in *L'imprescriptible. Pardoner? Dans l'honneur de la dignité*, Paris: Éditions du Seuil, pp. 21–63.

—, 2017. *La Mort*, Paris: Flammarion.

—, 2019. *Le Pardon*, Paris: Flammarion.

9 "שימני כחותם על ליבך כחותם על זרועך כי עזה כמוות אהבה קשה כשאל קנאה רשפיה רשפי אש שלהבתי" (שיר השירים ח, ו).

10 אל הרומים 5: 20: "οὗ δὲ ἐπελεόνασεν ἢ ἁμαρτία, ὑπερεπερίσσευσεν ἢ χάρις" [והתורה נכנסה למען ירבה הפשע ובאשר רבה החטא ערף עליו החסד] (הערת המחבר).